



ОСВІТНІ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУЦІЇ

УДК 376.64:37(091)(438)

ОПІКА НАД ДІТЬМИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ КАЗИМИРА ЄЖЕВСЬКОГО (1877-1948)

Ореста Карпенко

У статті висвітлено теоретичні та методичні засади опіки над дітьми-сиротами, запропоновані польським громадським діячем, педагогом, засновником сиротинських гнізд Казимиром Єжевським (1877-1948). Основна ідея його педагогічної системи – виховання дитини-сироти у сиротинському гнізді – прийомній сім'ї, яку вважав сприятливим осередком опіки і виховання. Сім'я спонукає батьків і дітей до співпраці у пошуку засобів для забезпечення себе найнеобхіднішим. Працю розглядав як чинник формування активності дітей, яка насамперед має виховну цінність, формує життєві уміння, готує до майбутнього, самостійного життя. Найкращим методом виховання є приклад батьків, який вказує дорогу, якою має йти дитина.

Ключові слова: К. Єжевський, педагогічна система, сиротинські гнізда, дитина-сирота, виховання працею, Польща.

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема опіки над дітьми набирає особливої актуальності. Зміни, які відбуваються у соціокультурному просторі України, супроводжуються зростанням сирітства й бездоглядності дітей, актуалізацією кризових процесів інституту сім'ї, послабленням захисної функції сім'ї. Йдеться насамперед про опіку та піклування, які встановлюються з метою виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав або з інших причин залишилися без батьківського піклування. Опіка, піклування над дітьми встановлюється до повноліття дитини (якщо батьки померли, покинули дитину, не можуть піклуватися про неї за станом здоров'я тощо) або на визначений термін (батьки відбувають покарання за скоєння злочину, перебувають під слідством тощо). Порядок організації опіки і піклування в Україні визначається: Конституцією України (ст. 51, 52), Сімейним кодексом (ст. 243-251), Цивільним кодексом (ст. 55-79), а також низкою законів України та підзаконних актів. Ратифікувавши у 1991 році Конвенцію ООН про права дитини, Україна взяла на себе зобов'язання щодо захисту прав дітей та визнала важливість і необхідність, а також пріоритетність сімейних форм влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Складні реалії українського сьогодення викликають зацікавлення досвідом інших держав, передусім, сусідньої Польщі, яка у різні історичні періоди мала різноманітний досвід у сфері опіки над дітьми, піклування про їхнє здоров'я, фізичний, моральний та духовний розвиток, створення дітям-



сиротам необхідних побутових умов, належного догляду, навчання, лікування тощо. Проблема опіки, соціального сирітства, захисту дитинства в Україні стала предметом дослідження психолого-педагогічної науки.

У публікаціях А. Бондаря, М. Галагузової, Т. Завгородньої, А. Капської, Б. Кобзаря, Н. Лисенко, В. Оржехоської, І. Плугатор, Л. Штефан знайшли висвітлення організаційно-управлінські та науково-методичні основи опіки дітей, теоретичні й методичні основи соціально-педагогічної роботи з дітьми, зміст і педагогічний інструментарій опікунсько-виховної роботи у різних соціально-виховних інституціях. Досвід опіки та виховання дітей-сиріт у Польщі в останні десятиліття знайшов висвітлення в україномовній педагогічній літературі. Найбільш повно охарактеризовано опікунську діяльність Я. Корчака (С. Бадора, Й. Гайда, С. Денисюк, Т. Забута, О. Карпенко, І. Курляк, В. Кушнір, М. Чепіль). Проблемі виховання дітей-сиріт у польській педагогіці міжвоєнного періоду присвячена низка статей і дисертаційне дослідження Ю. Якіма. Опіку і виховання дітей у діяльності благодійних організацій Польщі XIX – початку XX століття досліджує Х. Дзюбинська. У низці статей висвітлено опікунсько-виховну діяльність перших благодійних товариств на польських землях, які виникли у Вільні (1807), Мінську (1811), Варшаві (1814), Любліні (1815), Кракові (1816). Автор характеризує також опікунську діяльність Єврейського, Каліського, Радомського, Російського благодійних товариств, спільною метою яких було забезпечення опіки дітям-сиротам.

Вивчення і узагальнення сучасної україномовної педагогічної літератури засвідчує, що у ній частково висвітлено зміст виховання дітей-сиріт у громадсько-педагогічній діяльності К. Єжевського (Ю. Яким). Більш повного дослідження потребує структура його педагогічної системи, питання опіки у прийомній сім'ї, яка стосовно дитини виконує функцію доброї сім'ї, опікуючись нею до повноліття й отримання професії, а згодом – до працевлаштування.

Метою статті є розкриття теоретичних та методичних засад опіки над дітьми у педагогічній системі Казимира Антоні Єжевського (1877–1948).

На зламі XIX–XX ст. у Європі набули поширення два напрями, репрезентантами яких були Й. Ф. Гербарт і Й. Г. Песталоцці. Діяльність першого пов'язана з елітною середньою школою, другого – з потребами початкової школи і тенденцією до охоплення шкільним обов'язком широких верств населення. Саме другий напрям став головним у діяльності польського громадського діяча К. Єжевського, предметом якої була опіка над дитиною, зокрема, дитиною-сиротою. Це проблематика соціального виховання, яка не знайшла належного висвітлення у тогочасній педагогіці. Тільки згодом розвиток соціальної педагогіки відкриє перед педагогами нові ділянки виховних завдань і практичної діяльності, пов'язані із соціальною проблематикою.

К. Єжевський, навчаючись в університетах Данії, а також у Фрибургу (Швейцарії), не міг байдуже трактувати досвід і експерименти, які проводилися у галузі сімейного виховання у тогочасній Європі. На формування його світогляду певний вплив мали Й. Г. Песталоцці та Л. Фольфрінг. Концепція виховання у сімейних осередках (будинках дитини), уперше реалізована в



історії виховання керівником сімейного будинку дитини Й. Г. Песталоцці, мала вплив на усю систему виховання Швейцарії на початку ХХ ст. Він заснував у 1775 р. перший будинок сімейного типу для сиріт, у якому вони разом із дружиною стали першими батьками-опікунами, будинок, у якому сімейні зв'язки склали основу сімейної виховної атмосфери, такої важливої у вихованні дітей-сиріт. Ще декілька років перед експериментом Міністерство суспільної опіки Англії ініціювало будівництво будинків на 10–25 дітей, у яких система дитячих сімей у вихованні сиріт була обов'язковою [6, с. 8]. Чимало фактів свідчить про те, що під час навчання К. Єжевський не тільки познайомився з опікунськими установами Й. Г. Песталоцці, але і вивчав його твори, на сторінках яких висвітлювалися економічні питання, проблеми ведення сільського господарства, їх вплив на розвиток освіти та залежність між ними.

На той час у Польщі було чимало починань у вихованні, зокрема, характерним для польської педагогічної думки було ширше і повніше бачення проблем опіки і виховання. У 1819 р. С. Замойський заснував школу на Підзамчій для сиріт віком від шести років, які не тільки працювали на городі, у полі, майстернях, а й училися читати, писати, рахувати. Взірцем такої школи була швейцарська установа у м. Хофвіль, заснована співробітником Песталоцці – Філіпом-Еммануїлом Фелленбергом (1771–1844). За цим же взірцем у 1824 р. була створена сільська школа при сільськогосподарському інституті на Мариновці [8, с. 40]. У 1835 р. була створена Головна опікунська рада, яка займалася питаннями відкриття невеликих дитячих осередків. Її діяльність, як стверджує З. Домброський, досягла успіху під час Першої світової війни, коли гостро постала потреба подолання проблем сирітства, бідності та жебрацтва [1, с. 34].

На початку опікунської діяльності Єжевського ідеї Песталоцці були поширеними у багатьох країнах і мали великий вплив на виникнення нових форм опікунсько-виховної діяльності. Опікунські установи стали джерелом для перетворення традиційних благодійних установ на осередки всебічної опіки і виховання.

В 1899 р. у Відні створено товариство «Kienderschutz und Rettungsgessellschaft» («Товариство захисту і порятунку дітей»), назва якого у 1904 р. була змінена на «Pestalozzi-Verein zur Forderung des Kinderschutzes und der Jergedfürsorge» («Асоціація Песталоцці зі сприяння захисту дітей та опіки молоді»). Метою діяльності товариства була опіка над дітьми до 14 років. Група складалася з 10–12 дівчат і хлопців, наближена до великої сім'ї (Kinder-Gruppen Familien System). Батьками могли бути винятково бездітні сім'ї з відповідним інтелектуальним і морально-естетичним рівнем. Асоціація планувала організувати селянсько-робітничі табори, які були осередками самоврядування і самостійності. У таборі могли перебувати до 150 дітей, які відвідували також місцеву школу. Дітей зобов'язували щоденно декілька годин працювати на городі чи виконувати неважку роботу на полі. Кошти на харчування у таборі покривалися з добровільних пожертвувань. Частина вихованців, які досягали 14 років, були згруповані в «термінаторських» гніздах, у яких навчалися різних ремесел. Усі фахівці, що працювали у таборах, одержували платню, а їхні



жінки – винагороду за опіку над дітьми. Головні програмні основи таборів передбачали професійне навчання вихованців; пристосування міських дітей до сільського життя; обмеження використання дитячої праці [10].

Під впливом концепції виховання дітей-сиріт у сімейних дитячих групах Лідії фон Вольфрінг, урахуваючи засади гуманістичної педагогіки Й.Г. Песталоцці, К. Єжевський створив власний проект «сиротинських гнізд». Прагнучи стати економістом, зайнятися перебудовою села, він зіткнувся із проблемою сирітства. Соціально-економічні умови тогочасної Польщі, потреба допомоги голодним мешканцям Варшави під час революції 1905 р. були джерелом зародження концепції сиротинського гнізда і товариств. Повернувшись із-за кордону 1907 року, при підтримці М. Конопніцької, Е. Ожешкової, Г. Сенкевича, Ф. Буяка, К. Рогуйського розпочав створення системи опіки над сиротами на основі власної опікунської концепції. Він стверджував, що для дітей-сиріт мають бути створені прийомні сім'ї – сиротинські гнізда, які забезпечать домашній затишок і виховання [2].

Статут Товариства сиротинських гнізд затверджено Крайовим відділом у Львові у вересні 1908 р. Товариство сиротинських гнізд засновано у 1908 р. – у Галичині, у 1911 р. – Королівстві Польському, Товариство костюшківських сіл – у 1925 р. [9, с. 579]. Воно послуговувало позитивними гаслами і програмами, де основою і незмінним елементом було переконання, що для дитини-сироти треба створити сиротинське гніздо (приймну сім'ю) і забезпечити сімейне виховання, а з сиротинських гнізд утворити осередки культурної праці окремих громадських організацій. Кожну дитину слід звільнити від комплексу сирітства, опікуватися нею до її повноліття. Сиротинські гнізда з'явилися тоді, коли основним методом розв'язання проблем сирітства була добродійність. Перше сиротинське гніздо заснував К. Єжевський 1909 року у Станіславчику біля Перемишля, у маєтку К. Любомирського і особисто керував ним упродовж двох років, будучи прикладом для вихованців. Згодом утворилися наступні осередки при допомозі багатьох спонсорів у Кельцах, Радом'ю, Любельцизні і Підляссю, а також євангелістський осередок у Баньоші біля Варшави. Виступав за коєдукаційне виховання, вбачаючи у ньому перевагу, одночасно наражаючись на спротив тогочасного суспільства. Концепція сиротинських гнізд мала багато противників, котрі недооцінювали її, вважали малореальною, хоча й новаторською.

У 1910 р. у праці «Wzorowe formy włościjańskie, czyli Program działalności Towarzystwa Gniazd Sierocych» він відзначав, що на польських землях є дуже мало самостійних ідей, думок, прагнень щодо опіки над дітьми, а те, що вже є, – це імітація, певною мірою, розумна або несвідома модифікація уже наявних форм [5, с. 3]. На основі громадсько-педагогічної діяльності К. Єжевський зробив педагогічні узагальнення, про які згодом писав: програму створив не як педагог, а як професійний громадський діяч і економіст, урахуваючи насамперед культуру села, справи польського народу [4, с. 7]. Під час Першої світової війни гнізда були знищені, однак завдяки його титанічній праці після проголошення незалежності Польщі вони почали відроджуватися заново. Педагог запропонував згрупувати по кілька гнізд в одному регіоні з метою



створення кращих умов виховання і опіки сиріт. Цей проект був підтриманий у сеймі, і в травні 1919 р. сейм ухвалив створення державної фундації з назвою «Костюшківське село» [9, с. 579–580]. Однак реалізувати проект не вдалося через відсутність коштів та економічну кризу.

Структура педагогічної системи К. Єжевського вирізнялася простотою. Дитині-сироті потрібно було повернути сім'ю, яку педагог вважав найкращим осередком для дитини, адже вона змушує батьків і дітей до співпраці у пошуку засобів утримання себе. Це стало основою заснування сиротинських гнізд, які виконували функцію прийомної сім'ї, обов'язки доброї сім'ї стосовно дитини, опікуючись нею до повноліття й отримання професії, а згодом до працевлаштування. До гнізда приймали дітей віком 5–6 років, а перебували вони до 18 років. Дітей, старших 15 р., до гнізда не приймали. Усі діти відвідували загальноосвітню школу, а найздібніші продовжували навчання у професійних і вищих школах, а при потребі опанувати потрібну для сільського господарства кваліфікацію скеровувалися на навчання за кордон з умовою повернення до села. К. Єжевський прагнув об'єднати сиротинські гнізда у села (по декілька господарств), тримати їх під постійним контролем і наглядом інструктора, який би постійно проживав у селі. З іншого боку, було б добре, якби діти відвідували загальну школу, а кожне село мало власну загальноосвітню школу. Розміщення гнізд на теренах Польщі не завжди забезпечувало найкращі умови для результативної опіки. І це стало, між іншим, основою для нового розв'язання ситуації сирітства – скупчення сиротинських гнізд в одному місці. Ця ідея була реалізована як Костюшківські села – інституція виховної опіки. Єжевський мав замір організувати їх у кожному повіті. Костюшківські села – це осередки господарської і суспільної культури на селі завдяки своєму взірцевому і сучасному господарюванню; основна опікунсько-виховна інституція.

Працю розглядав чинником формування активності дітей, яка має насамперед виховну цінність, прищеплює життєві уміння, готує до майбутнього самостійного життя, водночас виховуючи у дітей почуття повноцінності й гідності. Дитина працювала разом із батьками, забезпечуючи усіх членів гнізда найнеобхіднішим. За допомогою праці і через працю він формував амбіції творчого життя у своїх вихованців. Вихованці мали бути підготовленими до конкретної професії, потрібної на селі, а процес виховання мав тривати до повноліття дитини. Праця виконувала конкретну функцію щодо раціональної економії гнізд як інституції сільськогосподарського виробництва, хоча К. Єжевському часто дорікали, що діти переобтяжені працею [7, с. 8].

Найкращим методом виховання є приклад батьків, який вказує дорогу, якою дитина має йти. Цей приклад має сильну виховну дію, аби виховати дітей і сформувати з них взірцевих батьків і матерів, і загалом – громадян [3, с. 36].

Своєрідною особливістю опіки і виховання у гніздах було те, що вони не завершувалися з моментом залишення установи. Перебування було першим етапом, у якому дитина отримувала рівновагу, довіру до навколишнього оточення, цінність до життя, приязнь і початкову освіту, вміння працювати і долати власні слабості. Після завершення навчання молодь мала можливість здобути професію. Опіку над молоддю супроводжувала безпосередність й



інтенсивність, можливість особистих контактів та ін. К. Єжевський прагнув створити теплу і милу атмосферу, вселити у вихованців віру і життєву відвагу, розбудити духовні сили, наблизити їх до звичайних людей. У цьому полягала сутність сімейної опіки, що опиралася на розумну батьківську, материнську і вчительську доброту, не була позбавлена пестошів, однак не розбещувала і не допускала до розтління. У цьому сенсі це було суворе виховання. Твердість у вихованні полягала у висуванні вимог, насамперед відповідальності перед сім'єю і самовідповідальності. Високі вимоги ставив перед дорослими. Вони мусли бути відповідальними, розвиватися, а якщо не відповідали цим критеріям, то мали залишити гніздо. Виховання у системі гнізд вимагало від дітей праці і зусиль, і, можливо, саме тому їхні спогади є теплими і добрими.

Педагогічна діяльність К. Єжевського є взірцем особистої жертвовності громадського діяча, розуміння ним потреб сиріт. Його педагогічний доробок – свідчення новаторської опікунської інституції, сиротинські гнізда, засновником яких він був. Як вихователь і організатор опіки над дітьми-сиротами створив цілісну систему виховання, основу якої творила прийомна сім'я. Її результативність полягала у тому, що вона забезпечувала розвиток дітей і готувала їх до самостійного життя. Його педагогічні ідеї були продовженням європейських гуманістичних концепцій. Педагогічна система К. Єжевського має вагоме значення і довготривалу цінність для формування сучасної педагогічної думки у галузі опіки над дитиною, виховання і розв'язання практичних проблем опікунської педагогіки. Незважаючи на відмінну соціально-життєву ситуацію дітей, елементи опікунської педагогіки К. Єжевського можуть і повинні мати поширення і застосування.

Перспективними напрямками подальших студій вважаємо обґрунтування цінності педагогічної концепції та актуальності її елементів для сучасного освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Dąbrowski Z. *Pedagogika opiekuńcza: historia, teoria, terminologia* / Zdzisław Dąbrowski, Franciszek Kulpiński. – Olsztyn: Wydaw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2002. – 207 s.
2. Jeżewski K. *W sprawie zorganizowania krajowej opieki nad dziećmi w Galicyi : szkic projektu* / Kazimierz Jeżewski. – Lwów: Nakł. autora, 1908. – 18 s.
3. Jeżewski K. *Wioski i Gniazda Kościuszkowskie. Gospodarczy i społeczno-wychowawczy program działalności Towarzystwa Wiosek Kościuszkowskich* / Kazimierz Jeżewski. – Warszawa: Druk «Polska Zjednoczona», 1936. – 64 s.
4. Jeżewski K. *Wieś i Dwór* / Kazimierz Jeżewski. – Warszawa, 1918. – S. 7.
5. Jeżewski K. *Wzorowe formy włościjańskie, czyli Program działalności Towarzystwa Gniazd Sierocych* / Kazimierz Jeżewski. – Lwów: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, 1910. – 28 s.
6. Kazimierz Jeżewski (system wychowawczy): *materiały z Sesji Pedagogicznej 19.II.1968 r.* – Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, 1968. – 334 s.
7. Kazimierz Jeżewski – *myśl i dzieło: materiały z Sympozium poświęcone 100-leciu urodzin Kazimierza Jeżewskiego*, 1980. – 166 s.
8. Miąso J. *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815 – 1915.* – Wrocław, 1966, s. 40
9. *Towarzystwo Gniazd Sierocych* // *Podręczna Encyklopedia Pedagogiczna* / Oprac. F. Kierski. – Lwów – Książnica Polska, 1925. – T. 2, N-Ż – S. 579– 580.
10. Wolfring von L. *Wieś wzorowa czyli Kolonie rzemieślniczo-rolnicze i gniazda dziecięce* / Lydia von Wolfring. – Warszawa, 1918. – Warszawa: Księgarnia M. Arcta, 1918. – 58 s.



References:

1. Dąbrowski, Z. (2002), *Pedagogika opiekuńcza: historia, teoria, terminologia*, Wydaw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
2. Jezewski, K. (1908), *W sprawie zorganizowania krajowej opieki nad dziećmi w Galicyi, Lwów*.
3. Jezewski, K. (1936), *Wioski i Gniazda Kościuszkowskie. Gospodarczy i społeczno-wychowawczy program działalności Towarzystwa Wiosek Kościuszkowskich*, Druk «Polska Zjednoczona».
4. Jezewski, K. (1918), *Wieś i Dwór*, Warszawa.
5. Jezewski, K. (1910), *Wzorowe formy włościjskie, czyli Program działalności Towarzystwa Gniazd Sierocych*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.
6. Kazimierz Jezewski (system wychowawczy) (1968). *Materiały z Sesji Pedagogicznej 19.II.1968 r.*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych w Warszawie.
7. Kazimierz Jezewski – *myśl i dzieło* (1980). *Materiały z Symposium poświęcone 100-leciu urodzin Kazimierza Jezewskiego* (Jędrzejów, 30.XI – 1.XII.1977 r., Kielce Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Kochanowskiego, Instytut Kształcenia Nauczycieli o Badań oświatowych w Kielcach.
8. Miąso, J. (1966), *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815 – 1915*, Wrocław.
9. *Towarzystwo Gniazd Sierocych* (1925), *Podręczna Encyklopedia Pedagogiczna*, t. 2, N-Ż, pp. 579–580.
10. Wolfring, von L. (1918), *Wieś wzorowa czyli Kolonie rzemieślniczo-rolnicze i gniazda dziecięce*, Księgarnia M. Arcta w Warszawie.